

Julesa anyanyelv(típus)t választ

1. Illyés Gyula az alább leírandónál fiatalabb leánya azzal választ magának anyanyelvet, állampolgárságot (a magyart), hogy az európai nyelvekben ritka labiális alsó nyelvállású [a]* hangot ejti gügyögése során. B. J. 2; 3 idős 1990. tavaszán, amikor nyelvtípust választ: az agglutináló, palatális-veláris magánhangzó illeszkedéssel, mely szintén elég ritka. Íme, az eset viszonylag tüzetes leírása.

2. B. J. gyógytornász gyermeke (Gy.). Édesanyját (A.) kíséri, annak utasításait utánamondja vagy (mint itt) önálló szólásokba kezd. A dolog természeténél fogva egy-egy szeansz mintegy fél óráig tart, abban 5–10 gyermeki törn fordul elő. Az alább tárgyalandó esetben a gyermek poháralátéteket rakosgat, azok nevét is megkérdi édesanyjától, attól minimális metanyelvi utasításokat (javításokat) is kap: az egyiket „megfogadja”, de illeszkedési szempontból „kijavítja”, a másikat nem hall(gat?)ja meg. (Végig úgy beszélék illeszkedésről, mintha a *poháralátét* nem összetett szó lenne. B. J. feltehetőleg szintén így „értelmezi” a „nyelvi helyzetet”.) (A SANYO magnó irányérzéketlen beépített mikrofonjával az A. torna-utasításait rögzíti. A helyzet tehát teljesen megszokott, természetes a Gy. számára; ugyanígy a szereplő személyek és tárgyak, az említett egyet kivéve.)

[Az első néhány percben az anya munkával kapcsolatos szavai, a gyermek dúdolósa hallatszik, majd az első kérdése:]

Gy.: [ho van a másik] [valószínűleg a másik kis matrjoska baba, mellyel J. manipulál] A gyermek további érdekes, de a vizsgált szempontból szóba nem jövő megnyilatkozásait elhagyom.

Gy.: [A 4. percben:] [esz mi esz] [esz mi esz?]

[Az anya munkájával kapcsolatos szavai, majd kis szünettel a válasz a gyermeknek:]

A: *Poháralátét* (Előtte esetleg még egészen halkán, alig hallhatóan: *Ez...*)

Gy: [Mi esz]

A: *Mi az?* A. tehát a maga szempontjából (ezért a távolabbra mutató névmás) megismétli a gyermek kérdését, de nem válaszol másodszer is arra. Ez a felelési stratégia, úgy lehet, hozzájárul a következő csúcs beálltához: a Gy. nem hallja újból, memóriájában tartja, az anya válaszát: *poháralátét*. — Tovább az A. munkával kapcsolatos szavai.

Gy: [pojáraláté]

Gy: [pojáraláté]

A megfigyelő (e sorok írója: L.), halkabban L.: *Jó*. Ez a hosszú összetett szó produkálására vonatkozott, akkor még nem tudtam, hogy most jön a tematikus csúcs:

[Enyhén dúdolva:]

Gy: [pojaralata] ontogenetikusan egy csapásra végbemegy a filogenetikusan talán évszázadokig tartó folyamat, a hangrendi kiegészülés és a tipikus szóvég kialakítása; ez utóbbi a magyarban problematikus, statisztikus folyamat, nem olyan egyszerű, mint az oroszban, a latinban stb. (főnevekről van szó).

* Az alábbiak során szögletes zárójelben a Gy. által ejtett hangok szokásos helyesírási betűképét adom a könnyebb olvashatóság érdekében.

T. [Továbbra is enyhén dúdolva:]

Gy: [pojáraláta] Tehát jól be is vési ezt a „helytelen” alakot (illeszkedési-leg helyeset, tipikus szóvégileg helyeset).

Gy: [pojáraláta] Az anya szavai tovább.

Gy: [na nya nya nya] Nyilván valamilyen cselekvés megy együtt ezzel a hangsorral.

Gy: [értelmetlen szótagok], olykor kissé dallamosan. Az anya szavai.

Gy: [anya!] [anya!] [anya!] A felkiáltójellel jelöltem egy jellegzetes emelkedő intonációt. (Az anya szavai tovább.)

Gy: [ho tetyem?] A jellegzetes magyar kérdő intonáció már kialakult (jellegzetes, amennyiben élesen eltér például a bennünket környező orosz, lengyel kérdő intonációtól).

Gy: [ho tetyem] Az A. szavai.

Gy: [ho tetyem, anya?] [Anya ho tetyem?]

A: *Hát keressél neki helyet.* Szünet után az anya munkaszavai.

Gy: [?? érthetetlen, majd: itt a helye.] A. szavai.

Gy: [megtaláltam a helyet!]

A: *Jaj, de ügyes vagy!* A. munkaszavai.

Gy: [anya ho tetyem?]

A: *Tedd oda hátra egészen a fotelra!* A. egyéb szavai.

Gy: [ho tetyem et?]

A: *Tedd oda a fotelra hátra.*

Gy: [Ide?]

A: *Oda. Úgy bizony. Jó.* A. egyéb szavai.

Gy: [Ho tetyem?]

A. egyéb szavai.

(A. egyéb szavai) (A Lj. szavai).

Gy: [ho tetyem et vagy . . . el?]

Gy: [Ho tetyem e?]

Gy: [ho tetyem?]

A: *A tányér alá!* A. egyéb szavai.

Gy: [Ho tetyem e?]

Gy: [ho tetyem e?] Vége kissé dúdolva.

Gy: [ho tetyem e?]

Gy: [ho tetyem e?]

Gy: [ho tetyem e?]

A: *Cicuskám, a tányér alá!* Ebből gondolható, hogy a sok „ho tetyem e?” az inkriminált tányéralátétekre vonatkozik, megnevezésük nélkül.

Gy: [nem fér!]

A. egyéb szavai.

Gy: [ho tetyem e?]

Gy: [anya . . . ho tetyem e?]

Gy: [ho tetyem e?]

A: *Hű, mennyi poháralátéted van, most látom.* — A beszélgetés az anya, gyermeke és a lejegyző között még percekig folyik (összesen mintegy 14 percig). Mint látható, a szituáció előnyös a spontán beszédre: az anya munkája verbalizmushoz kötődött, így a gyermek feljogosítva érzi magát, hogy közbe-közbeszóljon. Az anya munkaszavai több szempontból is érdekesek, de az ezekre való kitérés elvonná a figyelmet a címben foglalt fő problémáról.

Papp Ferenc